

Matti Itkonen

KOKEMUKSEN JÄLKI

Lectio praecursoria, Tampereen yliopisto 9.4. 1994.

Taustatapahtumat

Kun on yksin, etsii toista. Löytää jonkun, joka kirjoittaa seuraavan monologin:

MONOLOGI 1 (suhteen alku):

Tulenliekinä saavuit kerran; hurmaten, huumaten.

Tulit vierelleni, otit sydämeni, olin yksin sinun vain.

MONOLOGI 2 (suhteen päättyminen):

Tulenliekinä lähdit kerran - uuden luo, toisen luo.

Kylmä surunääni hiipi sinipääni, sävel tumma lohduton.

Jotenkin eteenpäin

Kuinka jatkaa, kuinka elää karrelle palaneena? Muisto on alituisesti läsnä: se liittyy menneen tähän hetkeen. On vaikea elää tässä ja nyt eikä takanapäin, itsen ulkopuolella. Ensimmäiseksi on selvitettävä kaksi asiaa:

1. Kuinka henkilökohtainen, juuri minulle ominainen muisto on mahdollinen sellaisesta taustasta, johon kuuluu lukematon joukko kaikkien muiden muistoja? Yksinkertaisesti: kuinka muisto on mahdollinen?

2. Kuinka nyt-hetken vaikutelma, sen jälki, irrotetaan nyt-hetkestä ja kuinka nyt-hetken jäljen elävä retentio — sen muistissa säilyminen — siirretään unohduksen maailmaan? Yksinkertaisesti: kuinka unohtaminen on mahdollista?

Menneen sokaiseman — tai harhauttaman — haparoivat askeleet johtavat erilaisiin toimintamalleihin. Todellisuuden tarkkailemiseen yhdestä näkökulmasta kerrallaan, nurkan pitämiseen koko seinänä.

Kaikki ovat yksi?

On kysyttävä itseltään: "Kuinka tämä varmojen kokemusten peräkkäisyys katkaistaan? Kuinka ongelmaa verrataan selvion taustaan?"

Ensinnäkään kuluva kokemusta ei pystytä yksinkertaisesti luokittelemaan tyypilliseen merkityskaavioon, joka yhdenmukaistaa perikuvien situationaalisesti relevantin tason. Tämän vuoksi esimerkiksi jollekulle ei saata riittää kasvin tunnistaminen sieneksi, mikäli hän odottaa poimivansa sen. Hänen kannaltaan ovat sivumerkitykset "maukas" tai "myrkyllinen" relevantteja. Toisaalta tämä joku voi taas kävelyllä ollessaan havaita sieniä — olematta kuitenkaan kiinnostunut "syötävän sienien" tai "myrkyllisen sienien" selvittämisestä. Aktuaalinen kokemus voi olla ristiriidassa perikuvan (relevanttina annetun) kanssa ilman situationaalisesti ehdollista motiivointia tämänkaltaiseen selvittämiseen. Kun sivuutetaan objekti, jota pidetään havainnossa automaattisesti sienenä, sen takaosa tulee välittömänä ilmeisyytenä näkökenttään.

Oletetaanpa nyt, että sienien takaosa ilmenee jonakin sellaisena, mitä ei kyetä sijoittamaan yhteenkään varhempaan esimerkkikokemukseen. Tällöin kokemuksen mekaaninen luokitus, joka on jo ilmennyt piintyneessä merkityskaaviossa, kohtaa opposition. Kokemuksen automaattinen virta keskeytyy. Tavallisesti ilmaistuna: kokemuksen merkityksellisin elementti on todellakin se, mikä on tietoisuuden välittömässä "todistusaineistossa". Kokemuksessa on kuitenkin mukana myös tietoisuuden asteita, etäisempien vaiheiden ennakoimista. Nämä vaiheet ovat jollakin tavoin (määrältään vaihtelevasti) omien perikuvien determinoimia.

Näitä välittömästi selviä aspekteja ei kuitenkaan anneta samanaikaisesti (välittömässä) havainnossa. Esikuvallinen takaosa appresentoituu — eli nähdään välittömästi ilmenevän aspektin kautta (havaittavan aspektiin kuuluvana) — esimerkiksi sienien etuosan välittömänä. Nyt muodollisesti appresentoitunut aspekti voi itsessään tulla ilmeiseksi (selväksi) kokemuksen tulevassa virrassa. Mutta se saattaa ilmetä päinvastaisesti nyt muistettuun appresentaatioon verrattuna; eli se voi olla ristiriitainen odotuksen ennakoitujen vaiheiden (mikäli

se ylipäättään aktuaalistuu) kanssa. Mikäli objektin appresentoituneet aspektit (eli tietoisuuden ennakoituvat vaiheet) — itsemuistamiseen tullessaan — ovat yhteen sopimattomia varheman kokemuksen kanssa, kokemuksen automaattisen olemuksen voidaan sanoa "räjähtävän".

Kaikki tähän saakka selvionä pidetty asetetaan nyt kyseenalaiseksi. Elämismailman todellisuus vaatii aiemmin mainitulta joltakulta kokemuksen uudelleenselvitystä ja automaattisuuden ketjun etenemisen katkaisemista.

Koska nurkka ei selvästikään ole koko seinä, on syytä muuttaa ajattelutapaa. Ehkä onkin olennaista kääntää katseen, eikä vain alinoma tarkkailla muita.

Minän tiedote minulle

Olisikohan syytä palauttaa mieleen ajatuksen ja elämän välinen ristiveto. Ajatus kohdistuu spatio-temporaalisen maailman objekteihin; elämä taas on yhteydessä kestoön. Ristiveto näiden kahden (ajatuksen ja elämän) välillä johtuu kokemuksen merkityksellisyden olemuksesta. On harhaan johtavaa sanoa, että kokemuksilla on merkitys. Merkitys ei ole kokemuksessa. Merkityksellisiä ovat pikemminkin ne kokemukset, jotka on ymmärretty reflektiivisesti. Merkitys on tapa, jolla kukin minä tarkastelee kokemustaan. Merkitys on minän asennoitumisessa tietoisuutensa virran siihen osaan, joka on jo mennyt - asennoitumisessa (jo) kuluneeseen kestoonsa.

Yksi liekki poltti, ehkäpä toinenkin. Ei kannata kuitenkaan palaa jo ennen syttymistä. Ei lähteä ennen saapumista: vastauksen kuulee vasta koputuksen jälkeen.

Jäsentyminen alkaa

Yksikään ns. ulkoinen havainto ei ole välittömästi ilmeinen, mutta tässäkin on varottava sekoittamasta sisäisen havainnon ja (todellisesti) ulkoisen havainnon kohteita toisiinsa. Tällainen sekoittaminen tehtäisiin, mikäli värin ja äänien fenomenaalisen olemassaolon uskottaisiin liittyvän ulkoiseen havaintoon. Fenomenaalinen olemassaolo merkitsee itse asiassa ainoastaan eksistenssiä; havaittavissa olevaa eksistenssiä sellaisenaan, mikä konstituoisi osan sisäistä havaintoa.

Mielihyvää ja murhe on joskus haluttu luokitella aistikkvaliteeteiksi. Mikäli mielihyvää ja murheen aktuaalinen olemassaolo tunnistettaisiin välittömän varmasti, se merkitsisi suoraan ilmeisen ulkoisen asiantilan konstituoitumista. Asia ei kuitenkaan ole tällä tavoin. Mikäli joku sanoisi havaitsevansa murheen tai mielihyvän tunteen osassa kehoaan, hän syyllistyisi sekoittamiseen, jonka Descartes kuvasi varsin hyvin. On tietysti totta, että aistikkvaliteetti ilmenee, mutta mielihyvän tai mielipahan tunne ei ole aisti-ilmio. Se on mieluumminkin jotakin, mikä on yhteydessä samuuden ilmenemiseen — eli tunteen aktiin, joka on kohdistettu samuuteen (so. varhempaan tuntemukseen). Tämä samuus merkitsee kärsimystä, passiota. Tunteminen itsessään on objekti.

Kohti tulenliekkiyttä

Ulkoisen havainnon aktilla ei itse asiassa olekaan (välttämättä) ulkoista aistiperustaa. Prosessi, jonka avulla avulla yksilö A tietää, kuinka tulenliekkiyksilö B toimii juuri näissä oloissa, viittaa tiettyihin kokemuksen herättämiin modifikaatioihin, muutoksiin, tulenliekkiyksilössä B. Modifikaatiot ilmenevät ensin tulenliekkiyksilössä B, sitten ne herättävät vastaavanlaisen sarjan muutoksia yksilössä A. Siis: tästä seuraisi, että yksilön A valtaisi tunne, joka olisi verrattavissa tulenliekkiyksilössä B virinneeseen tunteeseen. Oikeastaan: yksilön A sisäinen havainto itsessään on välittömästi kykenevä ymmärtämään tulenliekkiyksilön B kokemuksen. Nämä kausaaliset prosessit kelpaavat määritelmiksi ainoastaan silloin — jos silloinkaan —, kun kyseinen akti tapahtuu. Tämän jälkeen yksilön A on taas pystyttävä valitsemaan oma määrätty sisältönsä seuraavan tulenliekkiyksilön (järjestyksessään C) sisäisten havaintojen mahdollisesta toiminta-alasta.

Yksilön A on kyettävä löytämään tulenliekkiyksilö B kaikista tulevista tulenliekkiyksilöistä. Hän turvautuu jo historian hämärästä periytyvään auervaarayksilötyteen.

Kaikkivoipa auervaarayksilöys

Tietty yksilö A voi pitää itseään totaliteettina ainoastaan ollessaan ajattelematon. Tämä ei merkitse sitä, että yksilö A pettäisi itseään tai ajattelisi huonosti tai järjettömästi. Yksilö A ei vain ajattele.

On tietysti luonnollista nähdä yksilöiden vapaus tai väkivaltaisuus. Meistä ajattelevista — siis auervaarattomista — yksilöistä tämä vapaus näyttää olevan osoituksena auervaaroista, jotka sekoittavat oman ainutkertaisuutensa totaliteettiin. Meillä on tietoa totaliteetista ja olemisestamme jokaisen uniikin yksilön osana. Meillä on myös tietoa tämän totaliteetin etsimisestä, jolla pyritään löytämään merkitys väkivallan spontaaniudelle.

Tämä sekoittuminen yksilöissä ei ole ajatus vaan elämä. Yksilö A, jolla on elämä totaliteetissa, on olemassa totaliteetina. Tällainen yksilö elää ikään kuin se (itse) olisi olemassaolon keskus ja alkulähde. Ikään kuin se (itse) vetäisi luokseen kaiken siitä läsnä olevasta hetkestä, jossa se kaikesta huolimatta ”pannaan kokoon” tai luodaan.

Yksilölle A voimat, jotka kulkevat sen läpi, ovat jo ennalta oletettuja voimia. Yksilö A kokee nämä voimat jo integroituina omiin tarpeisiinsa ja nautintoihinsa. Se minkä ajatteleva yksilö ymmärtää ulkopuolisuudeksi, vaatii (auervaarasta) työtä ja ottamista; elävän yksilön sinänsä kokemista omaisuudeksi, samaa olemusta olevaksi ja vitaaliseksi välikappaleeksi. Yksilö A suhtautuu muihin yksilöihin kuin ruokaan: tällöin jokainen nautinto on nauttimista jostakin. Nauttimista jostakin, jonka itsenäisyys on otettu pois. Yksilö A näkee vain olentoja — samankaltaistettuja olentoja —, jotka rinnastuvat ravinteisiin.

Yksilö A tekee muille saman, mitä hänelle itselleen on tehty. Olisi aika oppia ymmärtämään käsitepari yhden moni: pinta sama, sisin eri. Yksilö A on tutustuttava laadulliseen sisälönanalysiin.

Oppitunti 1

”Hurmaava huumaava tulenliekki.” Sanonta merkitsee sitä, että kahdella tulenliekillä on ilmenemisessään intuitiivinen ykseys. Näitä tulenliekkejä ei kuitenkaan ole kokonaan samastettu, vaan ne on samastettu ainoastaan kohteena. Jonkin hurmaavan on mahdollista pysyä samaisena hurmaavana tulenliekkinä olematta enää huumaava. Ei kuitenkaan ilman substanssin, olemuksen, yhtämittaista olemassaoloa, mikä tässä merkitsisi (tämäisen) huumaavan tulenliekin substanssia. Eksistenssi vaatii substanssia; jotta jokin olisi olemassa, sillä täytyy olla substanssi. Takaisin aiheeseen: molempien (hurmaavan tulenliekin ja huumaavan tulenliekin) substanssi on tässä tapauksessa ymmärretty täysin identtiseksi. Hurmaava tulenliekki ja huumaava samastetaan ainoastaan substanssina; niitä ei kuitenkaan ymmärretä kokonaan identtisinä toisilleen. Hurmaavaa tulenliekkiä ei myöskään ajatella täysin identtisenä hurmaavan tulenliekin substanssin kanssa.

Asia kaippaa konkreettistamista, jotakin tarttumapintaa. Yksilön A on käännettävä katseensa entistä enemmän itseensä, sisäänpäin. On tarkasteltava omaa asennoitumistaan. Apuun saapuu islantilainen shamaani.

Loveen lankeaminen 1

Shamaanin kommentti: ”Millään myöhemmällä hyvästijättöllä elämässä ei ole samaa tyhjyyden avaruutta ympärillään, samaa viimeisen ja lopullisen leimaa — kuin ensimmäisellä. Ja samassa määrin kuin ensimmäinen rakkaus on ainoa todellinen ja kaikki myöhemmät rakastumiset vain toisintoja ja heijastuksia, on jokainen myöhempi hyvästijättö vain ensimmäisen runollinen toisinto. Ensimmäinen hyvästijättö on ainoa, mitä ihminen tuntee kokiessaan viimeisen.”

Alussa ei ollut mitään: tyhjää ei voi kaivata. Sitten kokemus jättää sisään jäljen: syntyy kaipaus. Voi etsiä, jos on kadottanut. Maailmasta on tullut henkilökohtainen: syntyy myös omistamisen halu. Tästä eteenpäin varovasti.

Tarvitaan savolais-keskisuomalais-antihämäläisen shamaanin neuvoa.

Synteesi: oppitunti 2 ja loveen lankeaminen 2

Tuoreen asemesta voi käyttää sanaa veres. Puhutaan uutisleivästä: sen maun tuntee, mutta aina se kuitenkin yllättää. Kokemuksen sisältöä ei voi omistaa. Toukokuunkin sade tuoksuu joka kerta uudelta keväältä, yllättävältä odottamatomalta. Maailma tulee, ei sitä voi hallita eikä omistaa. Asioiden täytyy antaa olla uusia: on haukattava verestä Gelassenheit-leipää.

Kun olin nuori,
poimin tähden.
Koska se oli kirkkain
ja kaukaisin.
Käden ulottumattomissa
jossakin tuolla
näkyvissä kuitenkin.
Tämä taisi olla eilen
tai ehkä viime vuonna.
Ei sillä ole väliä.
Enää,
koska taivas on täynnä tähtiä
enkä ylety kaikkiin.
Kirkas on se,
josta minut on tehty.
Silmät kuin helmet:
näen niillä, mitä haluan.
Pidän varani
ja lakkaan haluamasta.
Uusi jää tulemisen tilaan
enkä minä
valmistu koskaan:
olen aina verekseltäni

Iltanuotiolla

Olen puhunut jostakin sanomatta kuitenkaan varsinaista asiaani. On ollut vihjeellinen: sanonut jotakin ja vaiennut samasta jostakin.

Joku voi ihmetellä, mitä tekemistä puheellani on tarkasteltavana olevan väitöskirjani kanssa. Vastaan: metodi syntyy tutkittavasta ilmiöstä. Niin nytkin.

Väitöskirjani on *lectus pre-maturus*: ei liian varhain kypsä vaan ei vielä kypsä. Kypsyys tuli myöhemmin, kun paikka ja ihmiset olivat oikeita. Olette siis juuri kuulleet *lectus maturuksen*.

Kirjallisuus

- Brentano, Franz: *Psychology from an Empirical Standpoint*. (1874.) Transl. by Antos C. Rancurello, D. B. Terell and Lind L. McAlister. Routledge & Kegan Paul, London 1973.
- Brentano, Franz: *Sensory and Noetic Consciousness*. Psychology from an Empirical Standpoint III. (1929.) Transl. by Margarete Schättele and Linda McAlister. Routledge & Kegan Paul, London 1981.
- Laxness, Halldór: *Salka Valka*. (1931.) Ruotsinkielisestä käännöksestä suom. Kristiina Kivivuori. Otava, Keuruu 1977.
- Levinas, Emmanuel: *Collected Philosophical Papers*. Transl. by Alphonso Lingis. *Phaenomenologica* 100. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1987.
- Mishara, Aaron Leonard: *Phenomenology and the unconscious — the problem of the unconscious in the phenomenological and existential traditions: E. Husserl, V. von Weizsäcker and L. Binswanger*. UMI, Ann Arbor 1991.
- Scheler, Max: *The Nature of Sympathy*. (1913.) Transl. from the German by Peter Heath. Routledge & Kegan Paul, London 1979.
- Schutz, Alfred: *The Phenomenology of the Social World*. (1932.) Fifth Printing. Transl. by George Walsh and Frederick Lehnert. Northwestern University Press, Evanston 1984.
- Schutz, Alfred & Thomas Luckmann: *The Structures of the Life-World*. Transl. by Richard M. Zaner and H. Engelhardt, Jr. Northwestern University Press, Evanston 1973.
- Tulenliekki: Tango. Säveltänyt ja sanoittanut Toivo Kärki. 1961.